

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В.Г. Боронос, д.е.н., професор Сумський Державний університет

Л.О. Рибіна, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет,

У статті обґрунтовується необхідність вдосконалення фінансових важелів державного регулювання інноваційних процесів на основі вивчення особливостей і факторів інноваційного розвитку розвинених країн та можливостей їх адаптації до українських реалій.

Актуальність теми дослідження. Без розбудови інноваційної економіки Україна не зможе стати повноправним членом світової економічної системи України. Але в умовах виробничого спаду і недосконалої ринкової інфраструктури підприємствам самотужки без державної підтримки займатись інноваційною діяльністю дуже важко.

Серед методів державного регулювання особливе місце займають методи фінансового регулювання, що впливають на економічні процеси завдяки бюджетним, податковим, митним, ціновим, кредитним та інвестиційним важелям. Тому дослідження фінансового регулювання інноваційного розвитку економіки є на сьогодні актуальним.

Постановка проблеми. На відміну від розвинених країн, які, спромоглись змінити взаємозв'язок між наукою, інноваціями та економічним ростом для задоволення потреб наявних та потенційних споживачів, в Україні держава усунулась від цього процесу. Внаслідок, відбулось розбалансування економічної системи, а саме: ізолюваність один від одного науково-технічної сфери, бізнесових структур, інноваційної інфраструктури (складових НІС; низький рівень інноваційної активності; дефіцит інвестиційно-інноваційних ресурсів; деформація структури попиту під впливом зростаючого імпорту товарів (послуг); низький рівень оплати працівників сфер НДДКР, внаслідок, втрата інтелектуального потенціалу, а також відсутність культури інноваційного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі держави та методам державного регулювання присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, сутність, особливості та проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в Україні висвітлено в працях Ю.А. Андрійчука, Л.І Федулової, В.М. Геєця, О.Д. Василика. Окремі інструменти, методи фінансового регулювання інноваційної діяльності розглядались в працях Н.Б. Демчишика, Пшика Б.І., Сердюк І.Г. Механізм та особливості податкового регулювання інноваційних процесів в Україні та економічно розвинених країнах досліджували Черничко Т.В., Амоша В., Т. Жуляк, І. Андел та інші.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є обґрунтування необхідності вдосконалення фінансових важелів державного регулювання інноваційних процесів з метою прискореного формування відтворення інноваційного типу української економіки.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний розвиток економічної системи – це, передусім, розвиток системи на основі цілеспрямованих змін, нових елементів, які свідомо впроваджуються у виробничу культуру і структуру організацій. Тобто інноваційна діяльність набуває іншого статусу: із специфічного напрямку господарської діяльності перетворюється в процес постійного і безперервного інноваційного удосконалення, модифікації і розширення як напрямків діяльності, так і товарів (послуг). Отже, інновації є об’єктом впливу з боку механізму управління, який впливає як на процеси створення, реалізації, просування інновацій, так і на економічні відносини, які виникають між виробниками, продавцями і покупцями інновацій.

Не можливість розбудувати інноваційну економіку без державного регулювання підтверджує світовий досвід. У 2015 році за рейтингом Всесвітнього індексу інновацій у п’ятірку світових лідерів у сфері інновацій ввійшли Швейцарія, Великобританія, Швеція, Нідерланди і США [1]. Аналітик Free Voice IAS П. Семенен виділив основні фактори і особливості інноваційного розвитку цих країн (табл. 1).

Таблиця 1

Основні фактори та особливості інноваційного розвитку світових лідерів в інноваційній сфері*

Держава	Фактори	Особливості
Швейцарія	- тісний взаємозв'язок та співпраця уряду, приватного сектору та університетів; - послідовність здійснюваної інноваційної політики; - міжнародна орієнтація підприємств	- пріоритетними напрямками розвитку науки й економіки: мережі компетенції у складі університетів прикладних наук; підвищення цінності знань; заохочення діалогу між наукою й суспільством; - прямі державні інвестиції не підлягають комерціалізації інноваційних розробок; - орієнтація інструментів інноваційної політики на прикладні наукові дослідження; - впровадження інноваційних технологій у промисловість завдяки чинним формам підтримки підприємств.
Велико-британія	орієнтація на приватну ініціативу	- існування великої кількості інноваційних центрів; - пропаганда регіонального розвитку інвестиційних процесів.
Швеція	- тривалі масштабні вкладення в розвиток науки; - фінансування фундаментальних досліджень переважно державою	- стабільна політична система, що сприяє становленню інноваційної системи; - добре організована та ефективна робота державних інститутів при впровадженні інноваційних процесів; - високий рівень кваліфікованості та постійне оновлення персоналу у сфері інноваційних технологій та процесів; - велика кількість університетів та студентів, що пропонують та впроваджують інновації (інноваційна ідея згідно законодавству, належить дослідникові); - університети орієнтовані на впровадження досліджень та реалізації їхніх продуктів на ринок, тобто мають підприємницький характер
Нідерланди	- вибіркова підтримка провідних інноваційних регіонів; - розвинутий науково-освітній комплекс із системами підтримки студентів, трансферу технологій у науковому секторі, розвинену мережу наукових університетів з державним фінансуванням.	- переважне місце у розвитку інноваційних процесів займає регіональний рівень; - активна участь у міжнародних програмах з інноваційного співробітництва, що координується міністерствами й агентствами; - залучення підприємств малого та середнього бізнесу до участі в міжнародних інноваційних проектах.
США	послідовне створення умов і цілеспрямовані заходи щодо підтримки підприємництва	- тісна взаємодія держави й приватного бізнесу; - особлива увагою користуються передачі федеральних технологій; - за допомогою великомасштабних цільових проектів здійснюється державне регулювання інноваційних процесів у напрямі стимулювання створення венчурних фірм і дослідних центрів дрібних і середніх інноваційних підприємств

* Джерело: побудовано авторами на основі [1]

З таблиці бачимо, що процес державного регулювання інноваційної діяльності у науковій та бізнесовій сферах розвинених країн є одним з ключових у забезпеченні їх результативного розвитку. За висловом дослідника М. Крозьє «здатність сучасних організацій до інновацій залежить, насамперед, від наявності таких правил гри, які винагороджують конструктивну і новаторську діяльність замість прагнення до збереження, гармонії і консервації існуючих відносин» [2].

Серед функцій фінансового регулювання інноваційної діяльності Пшик Б.І., крім вище зазначених, також виділяє «формулювання стратегічних і тактичних цілей та пріоритетів фінансового забезпечення інноваційної діяльності; захист конкуренції і регулювання цін на інноваційну продукцію» [3].

Аналіз особливостей та факторів успішного інноваційного розвитку розвинених країн дозволяє виявити основні умови забезпечення ефективного фінансового державного регулювання інноваційного розвитку економічної системи:

- 1) цільова орієнтація фінансування, тобто фінансування інвестиційно-інноваційних проектів повинно бути прив'язане до завдань швидкого і ефективного впровадження сучасних науково-технічних розробок;
- 2) обґрунтованість та юридична захищеність джерел фінансування;
- 3) різноманітність джерел фінансування;
- 4) широта і комплексність фінансування, тобто можливість максимального охоплення широкого кола технічних і технологічних нововведень і напрямків їх використання;
- 5) адаптивність і гнучкість важелів та інструментів фінансового регулювання з метою врахування динамічних умов кон'юнктури ринку для підтримки максимальної ефективності;
- 6) своєчасність і адресність розподілу фінансових ресурсів між учасниками інноваційного процесу.

Розвиток інноваційної діяльності в економіці розвинених країн (середина ХХ ст.) відбувався виключно завдяки цільовому бюджетному фінансуванню пріоритетних інноваційних проектів. Наприклад, у Норвегії, Швеції, Німеччині та інших високорозвинених європейських країн бюджети різного рівня брали на себе повністю фінансування фундаментальних розробок, 50% - прикладних досліджень і тільки 25% - дослідно-конструкторських розробок через те, що останні два етапи реалізації інноваційних проектів мають значно менший ризик, ніж початковий і вже мають певний інтерес для приватних інвесторів [4].

Згідно з практикою європейських держав, якщо податкова знижка

ідентифікує суму, яка підлягає повному чи частковому виключенню з бази оподаткування, то податковий кредит, будучи величиною відносною до витрат на НДДКР, передбачає ставку скорочення податкових зобов'язань підприємства, який здійснив ці витрати. Так, величина податкової знижки для інноваційних компаній Бельгії, наприклад, складає 13,5%, а у Великобританії науково-дослідні організації звільнені повністю від сплати корпоративного податку [4].

В Україні, з моменту набуття незалежності, було проголошено на державному рівні, що головним фактором стійкого зростання країни можуть бути тільки інновації. Розвиток інноваційної моделі структурної перебудови економіки визначено як основний напрямок державної політики.

Узагальнюючи думки науковців Желюк Т. визначила ключові фактори уповільнення інноваційного розвитку в Україні. По-перше, це «значне падіння обсягів виробництва, спричинене падінням зовнішнього та внутрішнього попиту, погіршенням політичної та економічної ситуації і, як наслідок, погіршенням загальних очікувань суб'єктів господарювання щодо економічного зростання» [5]. За оцінками українських аналітиків «на початку квітня МВФ прогнозувало скорочення ВВП у 2015 році на 5,5%; наприкінці квітня проноз погіршився до 9% падіння ВВП і інфляції у 46%; а у травні реальні показники інфляції прискорились до 60,9% і до кінця року прогнозували падіння ВВП на 10% і вище. Депресивні тенденції в економіці у 2014 році помітно позначилися на зовнішній торгівлі: експорт товарів за перший квартал 2015 року скоротився на 29,3 %. Падіння триває ще з минулого року, у 2014 році експорт товарів і послуг зменшився на 10,7 млрд. дол., з них лише товарів - на 8,4 млрд. 81% опитаних бізнесменів не задоволені станом інвестиційного клімату в Україні. 49% респондентів не бачать жодних позитивних змін і продовжують скаржитися на повільне впровадження реформ, корупцію, податкове та фіскальне регулювання, а також тиск з боку відповідних органів» [6].

За статистичними даними у 2014 році відтік прямих іноземних інвестицій

склав більше 12 млрд. дол. Негативна тенденція відтоку прямих іноземних інвестицій з України спостерігається і надалі. Обсяг капітальних інвестицій в українську економіку тільки на 1-й квартал 2015 року порівняно з відповідним періодом 2014 року зменшився на 14,8%, що пов'язано із згортанням інвестиційних проектів в Україні [7].

Відповідно, другим ключовим фактором уповільнення інноваційного розвитку вітчизняної економіки є недостатньо ефективне використання економічних важелів стимулювання інновацій, передусім у питаннях використання сучасних форм кредитної та фіскальної підтримки [5]. Необхідно визначити, що суттєвий вплив на інноваційний розвиток мали українські податкові реформи 2010 та 2015 років. За твердженням Богер О.В. якщо «реформування з 2010 року мали всеосяжний і довгостроковий характер впливу на економіку, то реформа 2015 року змінила стратегічні орієнтири на вирішення поточних проблем. Очевидним є той факт, що, відчутного поштовху у розвитку інноваційної діяльності не відбулося. Враховуючи Державний бюджет на 2015 року та новий Податковий кодекс від 01.01.2015р., стимулювання інноваційної діяльності та активізації сфери інновацій не передбачається» [8].

Аналіз основних проблем у сфері державного регулювання інноваційної діяльності в Україні дозволив Ю.А. Андрійчуку згрупувати їх в окремі блоки для спрощення пошуку шляхів вирішення цих проблем. Одним з таких блоків є блок фінансово-економічних проблем, серед яких виділені проблеми прямої і непрямой фінансової підтримки. Серед проблем прямої фінансової підтримки визначені, зокрема:

«- недостатність обсягів фінансування та обмеженість основних фінансових джерел;

- невиконання нормативів бюджетного фінансування (1,7 % ВВП);
- недостатня кількість державних замовлень наукових розробок;
- недостатнє фінансове стимулювання провідних наукових центрів та грантів;
- відсутність систем компенсації науково - дослідним установам витрат,

пов'язаних з налагодженням інформаційного забезпечення» [9].

До проблем непрямой фінансової підтримки Ю.А. Андрійчук включає:

- низький обсяг підтримки інноваційної сфери через механізм пільгового оподаткування;
- обмежене коло суб'єктів інноваційного процесу, які можуть отримувати фіскальні пільги;
- надмірний контроль за подальшим використанням коштів, отриманих як фіскальні пільги [9].

Вираженою тенденцією сучасного етапу інноваційного розвитку економік світу є перевищення темпів росту власних коштів корпорацій над темпами росту на інноваційні проекти. Кадомцева С.В. вважає, що саме це стало причиною переходу більшості урядів європейських країн від прямих методів фінансування пріоритетних інновацій до непрямих методів, найважливішими серед яких є податкове і амортизаційне пільгування, інструментами якого є інвестиційний податковий кредит, пільги податку на прибуток, пільги з ПДВ, податкові пільги для підприємств, які наймають висококваліфікований персонал [10].

Проведений аналіз надання і використання інструментів фінансового державного регулювання (підтримки) суб'єктів інноваційної діяльності свідчить про відсутність системного підходу до їх використання.

В інтересах вирішення найбільш загострених соціально-економічних завдань необхідно розширити, і вдосконалювати використання нових методів відбору і фінансування пріоритетів. Визначення пріоритетів науково-технічному розвитку і прийняття рішень про фінансування великих державних програм повинні бути передбачені в бюджетних та законодавчих процесах.

Нажаль, не є можливим виділити українську модель фінансового регулювання в рамках стимулювання інноваційної активності через відсутність сформованих інституційних ознак. Наприклад, досі не розроблені вітчизняна концепція і закон про інноваційний розвиток, які б визначали інституційні напрямки формування і розвитку механізму фінансового регулювання

інноваційної активності. Офіційна пропаганда необхідності так званого «інноваційного прориву» за рахунок фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, будівництва технопарків, на практиці повсюдно підміняється «запозиченням» великими корпораціями зарубіжних інноваційних технологій.

Аналіз зарубіжної практики фінансового регулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання дозволяє зробити висновок, що інноваційна політика більшості країн сконцентрована на таких напрямках:

- розробці вичерпного інноваційного законодавства, яке регламентує інноваційну активність в пріоритетних напрямках інноваційного зростання національних економік;
- розширення сфери застосування інструментів прискореної амортизації активів інноваційно-активних підприємств, що є фінансовим джерелом придбання інноваційних технологій;
- варіабельність податкових режимів з метою стимулювання інноваційної активності;
- використання всього спектра непрямого фінансового інструментарію стимулювання малого інноваційного підприємництва;
- використання бюджетного фінансування початкових етапів формування та реалізації пріоритетних інноваційних проектів;
- активне стимулювання процесів зрощування університетської науки і корпоративного сектора економіки, що виробляє наукомістку продукцію;
- підтримка оптимального співвідношення між державними і приватними інвестиціями в пріоритетні інноваційні проекти, при якому частка державного фінансування не повинна перевищувати 50% сукупних витрат на його реалізацію.

Отже, саме базова інституційна модель національної економіки жорстко спрямовує і орієнтує фінансовий механізм стимулювання інноваційної активності в рамках всієї системи економічних відносин.

При проведенні оцінки ефекту від задіяних державою інструментів

фінансової підтримки необхідно враховувати вплив від їх застосування як на показники самої організації - одержувача преференцій, так і на макропоказники соціально-економічного розвитку (приріст податкових доходів, заробітної плати і доходів населення і т.п.). Таке ділення звичайно є умовним, оскільки всі ефекти взаємопов'язані і доповнюють один одного [10].

Беручи до уваги існуючі підходи до оцінки ефективності податкових пільг, відзначимо, що вона повинна будуватися на оцінці прямих втрат бюджету від введених пільг і одержуваного непрямого ефекту - приросту інвестицій в розвиток економіки і обсягу виробництва інноваційної продукції. Обов'язковим результатом ефективності податкових пільг має бути збільшення податкових надходжень в довгостроковому періоді. При цьому необхідно дотримуватися таких умов:

- приріст податкових надходжень в наступному році повинен бути більше втрат бюджету в поточному році;
- при розрахунку доходів бюджету необхідно проводити дисконтування (врахувати тимчасову вартість грошей);
- врахувати мультиплікаційний ефект для економіки [10].

Висновок. У ході дослідження фінансового регулювання інноваційного розвитку національної економіки з'ясувалось, що проголошені урядом напрямки «інноваційного прориву» Україні залишились не реалізованими через неефективність фінансової підтримки інноваційної діяльності науково-технічної сфери та бізнес структур. Для вирішення цієї проблеми необхідно підійти до розробки механізму фінансової підтримки інноваційної активності системно, тобто досягти органічного поєднання, комплексності різних форм регулювання інноваційної діяльності, єдності регулятивної діяльності (організаційного, економічного, фінансового, нормативно-правового регулювання), тісного взаємозв'язку і узгодженості всіх інструментів управління і рішень на базі інноваційних прогнозів і стратегій. Система фінансових інструментів стимулювання інноваційної активності господарюючих суб'єктів України повинна охоплювати як окремі виробничі,

інфраструктурні, інформаційні, дослідні комплекси, так і систему державного регулюючого впливу, що включає державні організації, міністерства і відомства, які реалізують на практиці ці механізми фінансового стимулювання.

Отже, необхідно створити базову інституційну модель національної економіки, яка б жорстко спрямовувала і орієнтувала фінансовий механізм стимулювання інноваційної активності в рамках всієї системи економічних відносин. Ця базова інституційна модель формує механізм акумулювання та перерозподілу фінансових потоків, стимулює або обмежує мотивацію інноваційної активності суб'єктів господарювання в різних галузях і територіях національної економіки.

Запропоновані заходи підвищення ефективності фінансового регулювання інноваційного розвитку потребують подальших досліджень їх організаційних та методологічних аспектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семеген І. Світові лідери у сфері інновацій [Електронний ресурс]/ І. Семеген// Он-лайн сайт Free Voice Information Analysis Center – Режим доступу: <http://iac.org.ua/svitovi-lideri-u-sferi-innovatsiy/>
2. Crazier M. La Societe Bloquee. P., 1977. P. 57.
3. Пшик Б.І. Теоретичні засади фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні / .І. Пшик // Науковий вісник НЛТУ України. - 2016.- Вип.26.6.-С. 61-67.
4. Мельникова И. Стимулирование научно-инновационной деятельности: мировой опыт / И. Мельникова // Журнал международного права и международных отношений. - 2010. - № 3. - С. 89-93.
5. Желюк, Т. Л. Аналіз використання фіскального інструментарію в становленні інноваційної економіки / Т.Л. Желюк // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний – Тернопіль: “Економічна думка”, 2015. – Том 22. – № 1. – С. 117-124.
6. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014-2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) [Електронний ресурс] / Л.А. Українець, А. Яблонська, Ю. Кравець, Ю. Стасина // Он-лайн сайт Free Voice Information Analysis Center – Режим доступу: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Богер В.О. Податкові стимули для інноваційної діяльності: втрачені можливості та перспективи [Електронний ресурс] // Ефективна економіка, 2015.

- №2. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3817>

9. Андрійчук Ю.А. Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24620/1/51-340-347.pdf>

10. Кадомцева С.В. Стратегии фінансового стимулювання інноваційного розвитку с развитой рыночной экономикой [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://istina.msu.ru/publications/article/602799/>

В статье обосновывается необходимость совершенствования финансовых рычагов государственного регулирования инновационных процессов на основе изучения особенностей и факторов инновационного развития развитых стран и возможностей их адаптации к украинским реалиям.

The article substantiates the need to improve the financial levers of state regulation of innovative processes on the basis of studying the characteristics and factors of innovation development developed countries and possibilities of their adaptation to the Ukrainian reality.